

## ЈУБИЛЕЈИ

*Поводом седамдесет година постојања Историјског института и излажења Историјских записа*

Радослав РАСПОПОВИЋ\*

### УЗ СЕДАМДЕСЕТУ ГОДИШЊИЦУ ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА УНИВЕРЗИТЕТА ЦРНЕ ГОРЕ И ИСТОРИЈСКИХ ЗАПИСА

**ABSTRACT:** *The paper focuses on the beginnings of the institutional study of the past of Montenegro and the importance that the Historical Institute of Montenegro had for the scientific achievements in that area. Since its founding in 1948 and during the later decades of its work, together with the seventy-year-long publishing of the magazine Istorijски Zapisi (Historical records), exceptional results have been achieved not only in the development of Montenegrin historiography, but also in the overall scientific thought in Montenegro.*

**KEYWORDS:** *Institute for the Study of the History of the Montenegrin People, Historical Institute of Montenegro, Historical Records, Historical Institute of UCG, Historical Society, Scientific Society of Montenegro*

Почетак развоја научне историографије у Црној Гори обично се везује за крај тридесетих година 20. вијека. Ипак, почеци, посебно они везани за публикување часописа „Записи“, могу се пратити и скоро деценију раније, од средине двадесетих година прошлог вијека.<sup>1</sup> Но, када

\* Аутор је научни савјетник у Историјском институту УЦГ.

<sup>1</sup> Рад часописа „Записи“ у периоду 1927-1933. године био је везан *Историјско друштво на Цетињу*, односно *Друштво за проучавање историје Црне Горе* (основано 19. априла 1933. године на Цетињу). Основали су га угледни цетињски професори: Радосав Меденица, Видо Латковић, Милан Вукићевић и Илија Зорић. Одговорни уредник часописа био је Душан Вуксан. Први број часописа изашао је 1. јула 1927. Од тада је, као часопис за књижевност и науку, излазио до априла 1933. Након прекида од маја 1933. године *Записи* поново излазе у јануара 1935. и даље, све до 1941. Уредник часописа поново је био Душан Вуксан, а одговорни уредник Ристо Драгићевић. Излажење часописа сада је било везано за рад *Друштво за проучавање историје Црне*

се говори о формирању преломне институционалне основе за бављење научним радом обично се полази од оснивања *Научног друштва НР Црне Горе*, које је обједињавало „двје самосталне научне институције које (су) радиле на испитивању прошлости Црне Горе и њеном популарисању“.<sup>2</sup> У оквиру њега су као посебне јединице почетно егзистирали *Историјско друштво НР Црне Горе* и *Институт за проучавање историје црногорског народа*.

Подаци о оснивању ових институција у литератури се различито наводе, зависно од тога кад је донесен званичан акт о њиховом конституисању, а кад су оне почеле са систематским радом. Осим саопштавања поузданог суда о времену њиховог оснивања, посебно је важан хронолошки слијед аката и других података о почетним формама утемељења историјске науке у Црној Гори. Ти подаци код јавности, која недовољно познаје токове конституисања модерне историографије у Црној Гори, мијењају формиране стереотипе о иницијалној улози *Историјског института* у тим процесима и мјесту *Историјских записа* у њима.

Поћи ћемо од чињенице да је прво међу основаним установама *Историјско друштво НР Црне Горе*. Датум његовог настанка везује се за „оснивачку скупштину црногорских историчара“ која је одржана на Цетињу 10. октобра 1947.<sup>3</sup> На оснивачкој скупштини Историјско друштво је добило задатак: „да испитује прошлост Црне Горе, да је научно расвјетљава, да помаже подизању квалитета наставе историје у школама и да резултате тога објављује преко научних публикација и часописа *Историјски записи*“.<sup>4</sup>

Оснивањем Историјског друштва *Историјски записи* су уведени у научни живот Црне Горе, са задацима, како су они наведени у *Ријечи уредништва*, у његовој првој свесци, 1-2 (јануар-фебруар) 1948. године, гдје је речено да се „на основу вјерне архивске грађе (оригиналних архивских докумената и стручне литературе), освијетле прошлост црногорског народа и његова вјековна ослободилачка борба“.<sup>5</sup> У *Ријечи уред-*

*Горе у Београду*. У другом периоду излагања *Записи* су штампани : „ дијалектом и азбуком као што је рукопис“ аутора објављиваних текстова. Миомир Дашић, *Од Записа до Историјских записа и од Цетињског историјског друштва до Друштва историчара Црне Горе*, Историјски записи, Година LXXX, 1-4, 2007. 18-28.0 Проф. др Зоран Лакић, *Од „ Записа“ до „Историјских записа“ (1927-1997)*, Историјски записи, Година LXX, бр. 4; 1-17

<sup>2</sup> Андрија Лаиновић, *Рад наших научних установа*, Записи, књига VII, свеска 1-3, јануар-март 1951, 123

<sup>3</sup> Исто.

<sup>4</sup> Исто, 123-124

<sup>5</sup> Историјски записи, *Орган Историјског друштва Народне Републике Црне Горе*, књ.1 свеска 12, јануар-фебруар 1948, 1

ништва првог броја Историјских записа даље је стајало да: „црногорска историја још није научно обрађена“, а да „данас имамо објективних услова да извршимо тај задатак“. <sup>6</sup>

Након што је Историјско друштво основано, сходно циљевима рада новоосноване институције, утврђених на оснивачкој скупштини, у сваком среском мјесту НР Црне Горе формиране су секције Друштва. <sup>7</sup>

Сврха овог казивања је да подсјетимо на то да је први број *Историјских записа*, као органа Историјског друштва, штампан готово пола године прије него што је основан *Институт за проучавање историје црногорског народа*, данашњи Историјски институт УЦГ.

Часопис је од тада излазио у континуитету, уз повремене застоје због финансијских разлога, и то тако траје до данас. У међувремену мијењао се његов издавач или пак назив институције која га је издавала.

Историјски институт је, дакле, формиран тек када су успостављени темељи, или погодна тло, у виду оснивања Историјског друштва, и након што се десио почетак излагања његовог гласила *Историјских записа*.

У вези са оснивањем *Института за проучавање историје црногорског народа*, у литератури се наводе два податка. Први говори да је Институт основан доношењем *Уредбе Владе Народне Републике Црне Горе*, од 3. јула 1948 о оснивању *Института за проучавање историје црногорског народа*. Ипак, логично је претпоставити да је од доношења оснивачког акта, средином 1948, свакако било потребно одређено вријеме за стварање услова за његово практично спровођење. А ти услови су били испуњени, вјерујемо, крајем 1948.

На основу другог податка сазнајемо да је Историјски институт основало Министарство просвјете НР Црне Горе, крајем 1948, са сједиштем на Цетињу. Такаве податке саопштава нам, управо, др Андрија Лаиновић, тадашњи секретар *Историјског друштва НР Црне Горе*, у Историјским записима из 1951. <sup>8</sup> Можемо закључити да је тада Институт

<sup>6</sup> Исто.

<sup>7</sup> Историјско друштво је 1952, имало је 14. секција. Секретар Друштва био је Андрија Лаиновић. На Годишњој скупштини Историјског друштва, изабрана је нова управа. За предсједника је изабран Јагош Јовановић, директор Историјског института НР Црне Горе. Послове секретара наставио је да обавља Андија Лаиновић. *Годишња скупштина Историјског друштва Народне Републике Црне Горе*, Историјска записи, књига IX, бр 1, Цетиње 1953, 312-313

<sup>8</sup> Чланови су били: Јагош Јовановић, Ристо Драгићевић, др. Јевто Миловић, Милутин Пламенац, Андрија Лаиновић, др. Перо Шоћ, Ђорђе Радоичић, др. Љубомир Дурковић - Јакшић, а научни сарадник Василије Лукић. Видјети: Андрија Лаиновић. *Рад наших научних установа*, Историјски записи, година IV, књига VII, свеска 1-3, јануар-март, Цетиње 1951, 123

почео да ради: изабран је први директор Института, Нико Симов Мартиновић ( до 1948. до 1849) и први његови чланови.<sup>9</sup>

У сваком случају, Историјски институт Црне Горе постоји већ 70 година, од 1948. године. Само по себи је разумљиво да је управо зато, за посленике историографске струке али и све оне који се баве хронологијом важнијих догађаја у повјесници Црне Горе, уношење 3. јула 1948. у календар важних датума у области хуманистичких наука у Црној Гори израз уважавања значаја догађаја: оснивања прве научне установе у Црној Гори. Можемо додати да је тај дан важан не само као датум оснивања *Института за проучавање историје црногорског народа*, већ и као датум којим почиње рачунање времена институционалног развоја историјске науке у Црној Гори. И не само историјске.

У том контексту, 3. јулу 1948. можемо дати и шире значење посебно због важног мјеста у каснијим процесима, конституисања других научних и високошколских институција у НР Црној Гори. Научни потенцијали, којим је у вријеме оснивања и током наредног периода рада располагао Историјски институт, допринијели су каснијем конституисању других научних и високошколских установа: почецима рада Црногорске академије наука и умјетности, а такође и неких факултета, данас универзитетских јединица, попут Економског факултета у Подгорици или Филозофског факултета у Никшићу (Катедра за историју). Такође, као што ћемо у наставку видјети, његов рад је био важан и за развој архивистичке струке у Црној Гори.<sup>10</sup>

Но, за ову прилику важно је навести како су, прије мало више од седам деценија, постављене основе институционалног проучавања црногорске прошлости тј. темељи научне вертикале континуираног истраживања идентитетских вриједности Црногораца и на ниво аксиома уздигнуто научно изучавање црногорске историје. Тиме су биле створене неопходне претпоставке за културну, политичку и сваку другу афирмацију историјског наслеђа Црне Горе. Тада је отворено важно поглавље у развоју научне мисли у Црној Гори, посебно у области друштвених наука.

Од оснивања Историјски институт својим постојањем и вишедеценијским радом континуирано испуњава иницијалне циљеве прокламоване у оснивачком акту.

<sup>9</sup> У првом десетогодишњем периоду Институт углавном није имао професионални научни кадар, већ је своје задатке остваривао преко редовних чланова Института, који су бирани из круга научних радника и спољних сарданика. Од 1949. до 1957. функцију директора обављао је Јагош Јовановић. Славко Станишић, *Тридесет година историјског института*, Историјски записи, година XXXI, књига XXXVII, 1978, бр. 4, 19

<sup>10</sup> Видјети у наставку текст на стр: 6

Прве важне смјернице у дефинисању циљева и начина рада ове установе, коју научни радници Историјског института и њихови домаћи и страни сарадници слиједи већ 70 година, садржане су у поминутој *Уредби Владе Народне Републике Црне Горе* од 3. јула 1948. године. На друштвену и сваку другу важност тог документа указује чињеница да га је потписао тадашњи предсједник Владе НР Црне Горе Блажо Јовановић, заједно са министром просвјете Ником Папићем.<sup>11</sup> У Уредби су најприје саопштени мотиви оснивања *Института за проучавање историје црногорског народа*, са констатацијом да се то чини „у научно-истраживачком циљу“, ради проучавања „историје црногорског народа“.<sup>12</sup>

Уредбом је утврђен статус института као самосталне установе при Министарству просвјете, са сједиштем на Цетињу. Основни задаци рада института, прецизно дефинисани овим документом, били су „да истражује грађу од историјско-научног значаја о свим догађајима из политичког, друштвеног, привредног и културног живота црногорског народа, из најдубље прошлости до најновијег времена, да све писмене радове, документа и споменике из тих области прибира, сређује, испитује и проучава правилном примјеном научних метода, ради ширења научне мисли, давања правилног суда и подизања научних кадрова“.<sup>13</sup> По Уредби, директора института је постављао „министар просвјете, у сагласности са предсједником Владе“.<sup>14</sup>

Првих година рада на Цетињу, институт је имао оскудан кадар. Свега неколико запослених, укључујући директора и једног асистента, који су чинили главнину научног сектора. Први директор института био је Нико С. Мартиновић, а затим су тај посао обављали Јагош Јовановић, па Андрија Лаиновић.

Према подацима из литературе, институт је у почетку имао скромне услове за рад, али је већ током прве деценије постојања остварио значајне научне резултате. Не набрајајући све што је постигнуто у раду *Института за проучавање историје црногорског народа* и његовој симбиози са Историјским друштвом, Андрија Лаиновић, између осталог пише да је „током првих 10 година рада већ 1948. Институт покренуо излажење часописа „Историјски записи“, а онда објавио и 18 посебних публикација на укупно 3.600 страна.

С обзиром на претходно спомињање Историјског института као покретача Историјских записа, прилика је да на овом мјесту објасни-

<sup>11</sup> Службени лист Народне Републике Црне Горе, бр. 18. Цетиње 20. јул 1948.

<sup>12</sup> Исто.

<sup>13</sup> Исто.

<sup>14</sup> Исто.

мо како су Исторички записи од гласила Друштва историчара постали гласило најприје *Института за проучавање прошлости црногорског народа* а онда и касније током свих статусних промјена или промјена назива институција издавача, све до данас, и Историчког института Црне Горе.

Већ смо казали да су *Исторички записи* најприје били „орган Историчког друштва Народне републике Црне Горе“. Тек је на Скупштини Историчког друштва НР Црне Горе, одржаној 8. новембра 1953. године, одлучено да *Институт за проучавање историје црногорског народа* „преузме сва права и обавезе о уређивању, издавању и штампању часописа“.<sup>15</sup>

У наредних неколико година, до фебруара 1959. *Исторички институт НР Црне Горе* је имао цјелокупна права у уређивању и штампању часописа. Одлуком Савјета, тадашњег Историчког института Црне Горе, наведене 1959. године, *Исторички записи* су постали „заједнички орган Историчког института НР Црне Горе и Историчког друштва НР Црне Горе“.<sup>16</sup> Пошто је неколико година касније Историчко друштво НР Црне Горе преименовано у Друштво историчара Црне Горе, *Исторички записи* су постали орган Историчког института Црне Горе и Друштва историчара Црне Горе. На титулном листу часописа таква одредница о својству органа два тијела или двије институције, стоји и данас. То наглашавамо због чињенице да Друштво историчара не ради посљедњих десет година, и да би његову дјелатност, посебно у виду секција по појединим градовима, као и едукације професора историје, свакако требало поново покренути.

Рекли смо да се први број часописа *Исторички записи* појавио у јануару 1948,<sup>17</sup> на почетку године у којој је, неколико мјесеци касније, основан и *Институт за проучавање историје црногорског народа*.

Иако су у првим годинама излажења *Исторички записи* били „орган *Института за проучавање историје црногорског народа*“, не само са становишта истих научних личности које су биле ангажоване у раду једне и друге институције, већ и по карактеру задатака које су сходно оснивачким актима обављали *Историчко друштво* и *Институт за проучавање историје црногорског народа*, су се у својим активности-

<sup>15</sup> Маријан Миљић, *Уредници редакције „Записа“ и „Историчких записа“ – 1927-2007, Био-библиографске биљешке*, Исторички записи 1-4/, Подгорица 2008, 18

<sup>16</sup> Исто.

<sup>17</sup> Први одговорни уедник часописа био је Јагош Јовановић. За њим су слиједили: Андрија Лаиновић, Мирчета Ђуровић, Ђорђе Д. Пејовић, Радоман Јовановић, Др. Јован Бојовић, др Ђуро Вујовић, др Јован Бојовић, Зоран Лакић, Радослав Распоповић, Ђорђе Борозан,... Маријан Миљић, *Уредници редакције „Записа“ и „Историчких записа“ – 1927-2007*, 27-63

ма вишеструко преклапали. Зато би могли казати, да је иако не званично, у пракси то било њихово, у великој мјери и тада, заједничко гласило. То је вјероватно разлог због кога А. Лаиновић наводи да је „током првих 10 година рада већ 1948. Институт покренуо излажење часописа Историјски записи“.

Након четврте године излажења *Историјских записа*, Редакциони одбор је организовао расправу: „у жељи да се преко једне свестране процјене добрих и слабих страна часописа добију сугестије за даље издавање“.<sup>18</sup> У закључцима са састанка истакнуто је да се „часопису поклони већа пажња у смислу редовног излажења; да се омогући научним радницима да проналазе и проучавају старе црногорске архиве не само у нашој држави него да проучавају документе из црногорске прошлости и у иностранству...“<sup>19</sup>

Ако ове задатке Редакционог одбора као органа Историјског друштва упоредимо са задацима *Института за проучавање историје црногорског народа*, одређених од Владе односно Министарства просвјете НР Црне Горе, онда можемо уочити њихову скоро пуну уједначеност. Без апсолвирања детаља, задатак *Историјског друштва* и *Института за проучавање историје црногорског народа*, у коначном био је исти: сакупљање и објављивање историјске грађе из прошлости Црне Горе. У складу са тим, будући да је Црна Гора била без научне традиције, да би добио „солидне темеље“ *Институт за проучавање историје црногорског народа* је најприје: „примио стару архиву црногорске државе, која се чувала у Цетињском музеју“.<sup>20</sup> Грађа је сређивана и обрађивана по архивистичким принципима, а затим је коришћена „у научне сврхе“.<sup>21</sup> Осим тога. Институт се бавио: „откупом старих архива, докумената и библиотека од приватних лица као и сабирањем неких архива бивших државних установа...“<sup>22</sup>

Институт је, надаље, имао задатак да контролише и води надзор над „архивским материјалом који се налази у појединим мјестима Републике и настоји да се он концентрише у архивским центрима“.<sup>23</sup>

<sup>18</sup> Андрија Лаиновић, *Рад наших научних установа*, 124

<sup>19</sup> Андрија Лаиновић, *Рад наших научних установа*, Записи, књига VII, свеска 1-3, јануар-март 1951, 124

<sup>20</sup> Исто 125. Грађа је затим сређивана и обрађивана по архивистичким принципима

<sup>21</sup> Тада је члан Института др Јевто Миловић, упућен у Задар, ради преписивања из тамошњих архива „свих докумената који се односе на црногорску прошлост“. У Задарском архиву, група од четири члана преписала је 8.203 документа која су обухватала 11.032 куцаних или писаних докумената, Исто 125.

<sup>22</sup> Андрија Лаиновић наводи да је 1951 године Историјски институт имао библиотеку од 7.430 примјерака књига „научно-историјске садржине“, међу којима је било доста раритета.

<sup>23</sup> Андрија Лаиновић, *Рад наших научних установа*, 126



При томе је посебна пажња посвећена „Архиву у Котору и архивском одјељењу при Народном музеју у Херцег Новом“.<sup>24</sup>

## II

На крају периода рада у коме је сједиште института било на Цетињу (1958), услиједиле су промјене у организационој шеми. Ранији назив *Институт за проучавање историје црногорског народа* замијењен је новим: *Историјски институт Народне Републике Црне Горе*. Промјене су имале формалну али и суштинску страну. И по Уредби Извршног вијећа Скупштине Народне Републике Црне Горе, од 26. септембра 1958. године, као иновираним оснивачким актом, Историјски институт је и даље био самостална научна установа, али сада са сједиштем у Титограду. Задаци Института и у Уредби из 1958. су дефинисани на сличан начин као и раније, тј. речено је да се они односе на „проучавање историје црногорског народа, развитак друштвено-економског, културног и привредног живота Црне Горе, објављивање резултата свога научног рада, развијање научне сарадње са одговарајућим установама и организацијама”.<sup>25</sup> Сем тога Уредбом је Институт обавезан на усавршавање стручног кадра и стварање научног подмлатка.

Везано за наведене промјене у дефинисању програмских задатака Историјског института, падају у очи и ове одредбе Уредбе Извршног вијећа Скупштине Народне Републике Црне Горе, којима је осим пресељења Института са Цетиња у Подгорицу, ријешено и да се Институту припоји Архив за историју ЦК Савеза комуниста Црне Горе. Тако је Институт добио нову организациону јединицу, под називом Архив за раднички покрет Историјског института НР Црне Горе. Са таквом организационом структуром, у којој је осим научног и правно-административног сектора, трећа организациона јединица био Архив за раднички покрет, Институт је остао све до реформе архивске службе у Црној Гори 1992. године. Тада је Архив за раднички покрет издвојен из састава Историјског института СР Црне Горе и припојен Државном архиву СР Црне Горе.

У међувремену је, као што се може примијетити, уставним промјенама односно доношењем новог устава од 7. марта 1963. умјесто бивше ФНРЈ формирана Социјалистичка Федеративна Република Југославија, као „заједница народа који су се ујединили у савезну републику слободних и равноправних народа и народности“. Са уставним промјенама којима је измијењен ранији назив југословенске државе и НР Црна

<sup>24</sup> Исто.

<sup>25</sup> Службени лист Народне Републике Црне Горе, бр.24 Титоград 1958.



Гора је преименована у Социјалистичку Републику Црну Гору, па је и Историјски институт Црне Горе промијенио име у *Историјски институт Социјалистичке Републике Црне Горе*.

Послије ових промјена одлуком Владе Републике Црне Горе о организовању научних установа у Републици Црној Гори од 20. јуна 1996. године услједила ја наредна промјена званичног назива. Ново име је гласило: *Историјски институт Црне Горе*. Истом одлуком поново су дефинисани његови научни задаци који су сада одређени, изостављањем синтагме „историје црногорског народа“ на: „истраживање, проучавање и обраду историје Црне Горе, издавање научних публикација и историјске грађе, оспособљавање и усавршавање кадра за научни рад и друге послове у складу са законом и Статутом Института“.<sup>26</sup>

Но, то није био крај у коначном дефинисању статуса и назива најстарије научне установе у Републици. Посљедња промјена имена Института десила се на основу *Закона о високом образовању и Статута универзитета Црне Горе. Одлуком Управног одбора о организовању Историјског института од 20. 4. 2004.* чл. 5, Историјски институт је организован као организациона јединица Универзитета Црне Горе, без својства правног лица, односно статуса самосталне научне установе. Истом одлуком, дјелатност Института је одређена на: „истраживање, проучавање и обраду историју Црне Горе, издавање научних публикација, усавршавање и оспособљавање кадра за научни и стручни рад, прикупљање, обрађивање, чување и похрањивање архивске грађе из области историјског рада, организовање научних скупова, научних и стручних расправа и сарадњу са научним радницима из земље и иностранства“.

### III

Током седам деценија трајања, осим кроз важне промјене статусног карактера Историјски институт Црне Горе пролазио је и кроз различите форме унутрашњег организовања, значајне за остваривање циљева који су његовим оснивачким актима, оквирно, били прописивани. И док су поједине организационе јединице, као Архив за раднички покрет, осниване тј. улазиле па излазиле из састава Института, остали облици унутрашњег организовања, на нивоу посебних јединица, сектора или одјељења, имали су елементе трајности са мање или више израженим промјенама у организационој структури.

То се посебно може рећи за административно-рачуноводствени сектор који је постојао од оснивања *Института за проучавање исто-*

<sup>26</sup> Службени лист републике Црне Горе, бр.19, од 20. јуна 1996.

*рије црногорског народа*, преко свих касније његових реорганизација због којих је он мијењао своје сједиште, назив, или унутрашње организационе форме. Овај сектор је по правилу имао једно лице правне струке које је било и секретар Института, и једног запосленог са профилом образовања из области економије. Посебну важност овај сектор је имао у вријеме док је Историски институт постојао као буџетска установа, односно док је имао статус посебног правног лица, или самосталне научне установе.

На челу института био је директор, који је био одговоран за рад института и руковођење његовим организационим јединицама. Директор је имао и свог секретара, односно лице задужено за административно-техничке послове и кореспонденцију. Мада је у вријеме функционисања института по социјалистичком самоуправном моделу било и других органа, као на примјер *Збор свих запослених радника*, ипак је главнину послова која је давала идентитет институту обављао научни сектор. Њега су чинили сви запослени научни радници, а његов стручни орган било је *Научно вијеће* или само *Вијеће*, којим је руководио председник. Чланови вијећа некада са били лица са титулом доктора без научних звања, а некада само доктори наука са научним звањима, и одређен број асистената.

Уз научни сектор увијек је организационо била повезана и библиотека института, која је почетно имала карактер приручне библиотеке, намијењене само за потребе научних радника. Иако је статус библиотеке јединице затвореног типа задржала и касније, с порастом расположивог књижног фонда библиотека је једнако била доступна и другим корисницима: студентима, публицистима, писцима, ауторима различитих издања и свим другима који су били заинтересовани за садржај њених књижних фондова.

На челу библиотеке био је њен руководилац али се она никад није осамосталила у посебну јединицу одвојену од научног сектора. тј. у самосталну организациону јединицу. Осим руководиоца, који је, првобитно, био неко из научног сектора, библиотека је имала и једног књижничара.

Након доношења Уредбе из 1948. у *Институту за проучавање историје црногорског народа* научни сектор је био организован у шест одјељења. Архивским одјељењем руководио је Јефто Миловић, Археолошко-умјетничким проф. Милутин Пламенац, одјељењем за XVIII вијек професор Ристо Драгићевић, одјељењем за XIX и XX вијек до Првог свјетског рата проф. Андрија Лаиновић, а одјељењем Другог свјетског рата професор Јагош Јовановић.<sup>27</sup>

<sup>27</sup> Исто.

Научни сектор је од првобитно наведеног почетног броја одјељења, најдуже функционисао организован у два одјељења: једним за општу и другим за националну историју.

У текстовима о раду Историјског института писаним и публикованим поводом годишњица сличних овој, забиљежено је и то да је од пресељавања у Титоград, Институт плански и кадровски јачао, да је у научном сектору имао од 5 до 7 доктора наука, уз различити број научних сарадника. Са запосленим у правно-административном сектору и у Архиву за раднички покрет (7 до 8 радника) почетком деведесетих година 20. вијека број стално запослених у Институту кретао се и до 28. Тада су реализовани бројни научни пројекти, било самостално или у сарадњи с институцијама из других југословенских република или страним.

Набрајање наслова свих научних пројеката на којима је рађено у Историјском институту, с обзиром на њихов број, за ову прилику нећемо се бавити њиховим навођењем, јер ће то бити урађено у Споменици Историјског института за период 1970-2018. Дужни смо ипак рећи да се, осим научно-истраживачког рада и издавачке дјелатности, која се није тицала само часописа Историјски записи, већ и бројних других издања монографског типа, научни рад института одвијао и у оквиру других активности: организовању националних и међународних научних скупова, реализовању међународних пројеката, публикавању архивских извора и зборника радова са научних скупова.

Теме које су обрађиване обухватале су веома широк временски лук, од раног средњег до краја двадесетог вијека. Тицале су се простора савремене Црне Горе, што је природно условило и проширење проблемског оквира радова, не само на нововјековну историју Црне Горе већ и на историјска збивања и друштвене процесе који су се одвијали на просторима који до формирања федеративне југословенске државе нијесу били дио федералне јединице Црне Горе. Предмет пажње је била и спољна политика, династичке и државне везе династије Петровић са владајућим породицама и дворовима других земаља, али и бројне теме из политичког, привредног, културног и социјалног живота народа у Црној Гори.

Данас, с дистанце од 70 година постојања Историјског института, можемо одати признање онима који су донијели одлуку о његовом оснивању, сматрајући је добрим примјером стручног утицаја на развој друштвене свијести и усмјеравања Црногораца на изучавање сопствених историјских коријена и националних вриједности, захваљујући којима је Црна Гора стекла своје име, међународну препознатљивост и углед у свијету. На њима су утемељене државне и културне вриједно-

сти, стваране развојем црногорског друштва, које је требало и даље изучавати и саопштавати нове научне судове о њима. У томе је била једна од друштвених функција института, која је успјешно остваривана током његовог вишедеценијског постојања и која се на сличан начин, у промијењеним условима, остварује и данас.

Управо на 70. годишњицу постојања Историјског института с пијететом се можемо сјетити оних који су се међу првима латили овог посла, било вршећи своје радне задатке, било ради остварења властитих амбиција: да закораче у непознат свијет науке. У сваком случају, без обзира на мотиве опредјељења за овај животни позив, у коме су јасно били видљиви елементи научног заноса, генерације запослене у њему, осим откривања нових знања о прошлости Црне Горе, преносиле су и висок ниво властите енергије потребне за савладавање стално присутних тешкоћа, да би одржали рад ове институције.

Дуг према свима који су у Историјском институту радили у протеклих седам деценија је разлог што смо током посљедње године интензивно радили на припремању Споменице Историјског института 1948-2018. и Библиографије Записа и Историјских записа, за период 1927-2018. која садржи више од 5.000 библиографских јединица.

Посебно нам је значајно било да новом Споменицом Историјског института сада Института УЦГ и новом Библиографијом Историјских записа без посебог елаборирања, прикажемо резултате рада оних који су у Институту били запослени, и све остало што је садржано у њиховим публикованим библиографијама. То се односи како на радове у Историјским записима у посљедњих 70 година, тако и на њихова научна дјела, нарочито она објављена у види посебних издања у Историјском институту или неким другим издавачким кућама.

Ако, пак, идвојено посматрамо радове публиковане у Записима и Историјским записима, од стране прве и каснијих генерација црногорских историчара, можемо рећи да је у њиховим свескама заправо садржана вишетомна историја Црне Горе. Зато су они свакако незаобилазна за све оне који се буду бавили било којим аспектом црногорске историје, из ранијих периода или новије историје Црне Горе, било да је ријеч о : политичким, правним, економским, војним, културним, или неким другим темама. То је, можда на бољи начин формулисао, трећи по реду уредник Историјских записа у тексту којим је у име Одбоа за обиљежавање 60-годишњице Историјских записа отворио научни скуп: „ Улога научне периодике у развоју историографије у Црној Гори ( Титоград, 21. Децембра 1987). У њему је угледни професор написао: „Историјски записи“ представљају својеврсну историју Црне Горе, која обухвата готово све аспекте њеног друштвеног-економског,

политичког и културног живота у различитим временским раздобљима њене прошлости<sup>28</sup>.

#### IV

Поводом седам деценија постојања Историјског института још треба рећи да се, за све вријеме његовог плодног научног рада, дјелатност института заснивала на постулатима струке и да су квалитетом постигнутих научних резултата веома брзо достигнуте висине на којима је била историографија других, знатно развијенијих историографских школа. Релативно брзо и неочекивано успјешно остварен је узлет црногорске историјске науке. Без правих узора, захваљујући Нику Симову Мартиновићу, Јагошу Јовановићу, Андрији Лаиновићу, Ристу Драгићевићу, касније Димитрију Диму Вујовићу, Мирчети Ђуровићу, Ђоку Пејовићу, Новици Ракочевићу, Новаку Ражнатовићу, Радоману Јовановићу, Јовану Бојовићу, Ђуру Вујовићу, Радоју Пајовићу, Зорану Лакићу, Миомиру Дашићу, Славку Станишићу, а на другој страни Бранку Павићевићу, Глигору Станојевићу, Томици Никчевићу, Владу Стругару, као и радом бројних млађих колега, постављени су темељи црногорске историографије и модерне научне мисли о Црној Гори.

Неки његови научни радници су били или јесу универзитетски професори, декани, ректори, академици, предсједници ЦАНУ, а други амбасадори, министри или високи државни чиновници. Сама чињеница да је шест научних радника Историјског института добило Тринаестојулску награду довољно јасно говори о високом нивоу и квалитету научних дјела која су резултат рада научних радника Историјског института, за које им је ово високо признање додијељено.

Квантификација успјеха Историјског института може се вредновати и кроз двије државне награде: *Орден заслуга за народ са сребрним зрацима*, додијељен Институту и *Орден заслуга за народ са златном звијездом*, додијељен часопису Историјски записи, али и кроз четири признања за издавачки подухват године које је институт добио на међународним сајмовима књига: у Београду, за петотомни зборник докумената „*Црногорски законици 1796-1916. Правни извори и политички акти од значаја за историју државности Црне Горе*“, Београд 2008, у Подгорици за едицију „*Monumenta Montenegrina*“ штампану у 19 свеака, 2011. године. За зборник докумената „*Црна Гора и САД у документима Националног архива у Вашингтону 1905-1918*“ такође смо добили исту награду на Подгоричком сајму књига 2015. Четврто признање

<sup>28</sup> Мирчета Ђуровић, отварање научног скупа „Улога научне периодике у развоју историографије у Црној Гори“, Историјски записи, Година LXIII, 19901-2, 7-8

„издавачки подухват“ добијено је на Сајму књига у Подгорици. 2019. за књигу: *Берлински уговор 1878*.

Поменута издања су само мали дио издавачке дјелатности Историјског института. Преко 200 посебних публикација штампано је током протеклих деценија у неколико едиција: Посебна издања, Јубилеји, Преводи, Округли столови, Дипломатске свеске.

Посебан сегмент у издавачкој дјелатности представља часопис Историјски записи. Под тим називом излазивом часопис излази од 1948. године, али смо већ рекли да се са њим, у суштини, наставља излажење часописа *Записи*, покренутог 1927. године, чији је уредник био Душан Вуксан. Задатак Историјских записа од оснивања је био да на основу оригиналних архивских докумената и стручне литературе прикаже и освјетли прошлост Црне Горе. Уредници, заједно са члановима редакција, настојали су да обезбиједу висок научни ниво часописа, тако да је он током готово једног стољећа излажења постао широко познат у стручним и научним круговима широм Европе. Од 1927. до 1941. изашло је 146 свезака *Записа* на 9.280 страница, а од 1948. до данас објављено је 2017 свезака Историјских записа на око 50.000 страна. У библиографији за период од 1927. до 2018. налазе се имена 1.433 сарадника – аутора. На то је позитивно могла да утиче и чињеница да су Историјски записи 1998. добили међународну редакцију, чиме је значајно проширен број сарадника, али и простор интересовања за његов садржај. Чињеница да су од 2008. чланови међународних редакција (неколико пута мијењаних са истеком мандата) били научни радници из Црне Горе али и познати ствараоци из: САД, Италије, Француске, Словеније, Србије, Хрватске, Русије, Аустрије, СР Њемачке свакако је утицала на међународну афирмацију часописа.

Часопис се од 2010. године налази и у двије међународне базе података: EBSCO и CEEOL, што му доноси висок регионални рејтинг. Сама чињеница да је током прве три године од регистровања у бази CEEOL, на примјер, из електронских издања Историјских записа уз надокнаду преузето 226 објављених посебних текстова, на више стотина страна, говори о високом рејтингу часописа и великом броју посјета страних читалаца, из циелог свијета, његовом сајту. У наведеној *one line* библиотеци, са преко 1.000 часописа из Европе, Америке и Јапана, Историјски записи су, тако, заузели своје, достојно поштовања, вриједно научно мјесто.

Напоменућемо да Историјски институт од оснивања ради на реализацији научних пројеката које је првобитно финансирало Министарство просвјете, а сада Министарство науке. Током посљедњих десет година Институт реализује и друге пројекте које су финансирани осим на-

длужних министарстава и страни донатори, који су наведени у прилогу овог акта који ће бити објављен и Споменици Историјског института.

Недавно је, на конкурс Министарства науке Институт био провангиран са пројектом: „Црна Гора на политичкој и културној мапи Европе“. То је један од неколико међународних пројеката, већ успјешно реализованих, које је финансирало Министарство науке.

Посебно желим да скренем пажњу на културно-историјско благо којим располаже Историјски институт. Ријеч је о библиотеци института и о архивској збирци те библиотеке. Библиотека спада међу старије библиотеке у Црној Гори и посједује старе и раритетне књиге. У основном фонду библиотеке налази се око 35.000 књига, 192 наслова новина и 687 часописа, што укупно чини 60.000 књижних јединица. Библиотека је укључена у информативни систем COBISS и до сада су у базу података COBISS-а унијети записи за више од 12.000 књижних јединица.

У саставу библиотеке је и архивска збирка са 534 фасцикле докумената. У њој се налази раритетна архивска грађа непроцјењиве историјске вриједности: оригинална писма Петра I и Петра II Петровића Његоша, гувернадуре из породице Радоњића, мемоарски списи државних службеника из периода Књажевине и Краљевине Црне Горе: сердара Рада Турова Пламенца, војводе Илије Пламенца, Илије Бјелановића Бјелоша, Вукашина Божовића, војводе Сима Поповића, Ника Хајдуковића и других. Много је и других значајних докумената.

## V

Последње редефинисање статуса института извршено је, као што смо рекли, 2004. када је институт изгубио статус правног лица, односно самосталне научне установе, и постао једна од чланица интегрисаног Универзитета Црне Горе, чији је оснивач (1974) Историјски институт. Институт сада је, дакле, једна од јединица Универзитета Црне Горе без ранијег степена самосталности. У том новом статусу егзистира већ двадесет година, са основним правима и обавезама осталих универзитетских јединица.

У Историјском институту Универзитета Црне Горе данас ради 18 запослених радника, од чега је 10 са титулом доктора наука, од којих 7 имају научно звање, а један запослени је у звању магистра. Са осталим радницима у библиотеци и рачуноводствено-административном сектору, а прије свега по резултатима које остварује, могли бисмо казати да Институт и у новој организационој шеми представља заокружену институционалну цјелину.



Оно што му озбиљно недостаје је снажније кадровско јачање. Иако нема самосталан статус, Историјски институт УЦГ бави се издавачком дјелатношћу, издаје часопис Историјски записи, организује међународне научне скупове којих је у посљедњих неколико година било више од 10, има развијену самосталну међународну сарадњу и потписане протоколе о сарадњи са бројним институцијама.<sup>29</sup>

На самом крају желим истаћи да је Историјски институт, као дио Универзитета Црне Горе, захваљујући разумијевању тадашњег Ректорског колегијума и Сената Универзитета, у периоду 2012-2015. остварио видан институционалан напредак, иако краткотрајан. На основу образ-

<sup>29</sup> Споразум о сарадњи између Архива Србије и Историског института Црне Горе; (24. avgust 2009.); Executive Protocol of the General Agreement for Cooperation Between the University of Rome "La Sapienza" (Italy) and the Montenegro University of Podgorica (Montenegro); (20.10.2009.). Protocollo Esecutivo dell'accordo quadro tra associazione Culturale Indentita Europea (Italia), Istituto di Studi Storico politici Sanmarinesi-Isspos (San Marino), El Istituto Storico dell Universita de Montenegro; (15.10.2012.). Споразум о сарадњи са Архивом спољне политике руске империје и Институтом славистике руске Академије науке и Историјским институтом Црне Горе; Договор између Универзитета Црне Горе и Кијевског националног универзитета Тарас Шевченко; (3.12.2009.). Уговор о сарадњи између Институтум студиорум хуманитатис из Љубљане и Историјским институтом; (2. јун 2011.). Споразум о сарадњи са Санктпетербуршким државним универзитетом и Универзитетом Црне Горе; (19. април 2011.). Споразум о сарадњи између Историјског института Црне Горе и Историјског института у Београду; (21. mart 2011.). Споразум о сарадњи Историјског института Црне Горе и хрватског Института за повијест; (19. маја 2011.). Споразум о сарадњи између Историјског института Црне Горе и Балканолошког института САНУ; (28. маја 2014.). Споразум о сарадњи између Историјског музеја Србије и Историјског института Црне Горе; (25.05.2012.). Споразум о сарадњи између Историјског института Универзитета Црне Горе и Тулског државног Универзитета Руске федерације; (11. јун 2012.). (25. april 2014.). Споразум о сарадњи између Историјског института Црне Горе и Института за историју у Сарајеву; (12. јун 2006.). Споразум о сарадњи између Руског државног универзитета хуманистичких наука и Историјског института Црне Горе; (15. novembra 2013.). Споразум између Историјског института Црне Горе и Државне академије словенске културе из Москве; (26. april 2014.). Споразум о сарадњи између Историјског института Црне Горе и Математичког института САНУ; (28. мај 201.). Протокол о научној сарадњи Историјског института Црне Горе и Института за народно памћење из Варшаве; (10. маја 2012.). Протокол о сарадњи Историјског института Црне Горе и Турске агенције за међународну сарадњу и развој (ТИКА) о реконструкцији и санацији зграде Историјског института Црне Горе (7. Јун 2010.); Протокол о сарадњи Историјског института Црне Горе и Фототеке Комбџере Маруби из Скадра (3. Јун 2010.); Споразум о академској сарадњи Лабораторије за просторне хуманистичке науке, Школе за архитектуру Универзитета Тианђин, Кина и Историјског института Универзитета Црне Горе (8. Октобар 2018.); Споразум о сарадњи између Историјског института Универзитета Црне Горе и Центра за студије Југоисточне Европе Универзитета у Грацу, Аустрија (13. децембар 2018.). Споразум о сарадњи између Историјског института Универзитета Црне Горе и Санктпетербуршким државним универзитетом Руске Академије наука (15. април 2019.).

ложеног предлога, и урађеног елабората, од Савјета за високо образовање, било је ријешено да из статуса универзитетског субјекта институт може реализовати програм академских магистарских постдипломских студија из области хуманистичких наука. Тако је урадио у сарадњи са партнером из Словеније *Institutum studiorum humanitatis* из Љубљане, реализујући, на принципу двојне матичности, студијски програм *Историја/историја културе и историјска антропологија*.

Историјски институт УЦГ је тиме, на кратко, био осим научне и високошколска образовна институција. Од укупно уписаних 28 кандидата, током трогодишњег периода реализовања академског постдипломског програма до сада је магистрирало 20 студената.

Поменути студијски програм осим са главним партнером *Institutum studiorum humanitatis* реализован је и у сарадњи са професорима из Србије и Хрватске. То је био један од најдинамичнијих периода рада Историјског института, током кога је осим запажене мобилности наставног кадра изражене у доласцима професора са других универзитетских центара, реализовано и практично повезивање резултата научног рада радника Историјског института са наставном праксом студентима-постдипломцима. За жаљење је што је промјенама у Статуту Универзитета Црне Горе из фебруара 2015. укинута могућност да институт уз одобрење Сената даље изводи постдипломски студијски програм.

О међународној сарадњи института, као јединице Универзитета, током посљедњих година, податке смо навели у прилогу. Пада у очи да је та сарадња била нарочито интензивна након обнове независности Црне Горе 2016. године. Од тада бројни субјекти, укључујући и научне, успостављају сарадњу са страним партнерима.

Све претходно речено говори о крупном значају који је Историјски институт Црне Горе односно Институт УЦГ имао у и изучавању њене прошлости и саопштавању историјских истина о Црној Гори, али и о доприносу развоју савремене научне мисли, угледу Универзитета Црне Горе и земље у цјелини. То је и разлог за закључак да је његово кадровско и стручно јачање, подмлађивање и усавршавање нових профила научника, услов даљег континуитета у развоју научне историографије у Црној Гори.

Radoslav RASPOPOVIĆ

ON THE OCCASION OF THE SEVENTIETH ANNIVERSARY OF THE  
HISTORICAL INSTITUTE OF THE UNIVERSITY OF MONTENEGRO  
AND THE HISTORICAL RECORDS

*Summary*

This paper is dedicated to the seventieth anniversary of the Historical Institute of the University of Montenegro - the oldest scientific institution in Montenegro, established by the Decision of the Government of the People's Republic of Montenegro of 3 July 1948.

Any writing dedicated to marking of a jubilee of such great significance for the Montenegrin historical science, ought to mention the institution's beginnings and the decades-long publication of the magazine *Historical Records*. The paper explains how the status of the institution that was originally named *Institute for the Study of the History of the Montenegrin People*, changed by examining of its organisational structure, aims, name - all leading up to its current status as the Historical Institute of the University of Montenegro. Apart from mentioning the major scientific significance of the journal *Historical Records*, the author also evaluates the work of the Historical Institute, writing about the internal structure, the achievements over seven decades of its existence and contemporary significance for the Montenegrin historiography. The conclusions are based not only on the results of the Historical Institute and Historical Records, but also on intensive scientific cooperation with similar foreign institutions, which, in part, is also supported by the numerous bilateral agreements on international scientific cooperation. Considering the continuity of the work of the Institute of History from the time of setting the foundations for further the institutional development, as well as the continuous, scientific research of the Montenegrin past, the author points to the importance of the Historical Institute and Historical Records for the overall development of scientific thought in Montenegro, especially in the field of social sciences.